

NUTQ RIVOJLANTIRISH PSIXOLINGVISTIK TA'LIMY ASOSLARI

Fayzullayeva Mohinur Muzaffarxon qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim yo'nalishi
1-kurs talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada psixolingvistik yo'nalishining yuzaga kelish shartlari, o'ziga xosligi va bugungi kundagi zarurati xususida so'z boradi. Uning matni idrok etish va nutq sifatlarini tushunish jarayonida tutgan o'rni katta. Nutqni rivojlantirish va psixolingvistik yo'nalishlarni aniqlash masalasida jiddiy e'tibor qaratishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, nutq, nutq patologiyasi, til, nutq genezisi, matn, idrok, og'zaki nutq, nutqiy lingvistika.

Kirish

Kichik, o'rta va katta maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning vazifalari, metodlari va vositalari.

Grammatik qurilish. Yangi so'zlarni grammatik jihatdan o'zgartirishga va gapdagi so'zlar bilan kelishtirishga undash. So'zlar va ularning shakllarini mustaqil ravishda hosil qilish, nomlar o'rtasidagi rasmiy-semantik aloqalarni tadqiq qilishning o'ziga xos bolalarcha usuli sifatida so'z ijodkorligidan foydalanish. Narsalar va hodisalar o'rtasidagi aloqalarga oid o'z tushunchalarini murakkablashtirilgan gap tuzilmasi (yoyilmagan oddiy, bog'langan qo'shma gap va ergashgan qo'shma gap) orqali aks ettirish.

Nutqning tovush madaniyati. Fonematik qabul qilishni rivojlantirish (berilgan u yoki bu tovushni talaffuzda ajratish va so'zda eshitish qobiliyati). Artikulyatsiyani, unilarni va oddiy undosh tovushlarni aniq talaffuz qilish, shovqin bilan chiquvchi va sonor tovushlarni to'g'ri talaffuz etishni o'zlashtirish qobiliyatini takomillashtirish.

Go'daklik yoshi:

Bola hayoti kattalar hayoti va faoliyatiga uyg'unlashgan bo'ladi. Ayni paytda bolada unga ta'sir o'tkazish uchun biron-bir o'ziga xos insoniy vositaga mavjud bo'lmaydi. Bu mazkur rivojlanishning asosiy genetik vazifasi - kichkintoylarda katta odam bilan muloqotga kirishish qobiliyati va vositalarini shakllantirishdan iboratdir. Emotsional-erkin muloqot - ushbu yoshdagi yetakchi faoliyat turi hisoblanadi.

Bolaning boshqalardan ajralib qolishi, kattalar bilan emotsional muloqotlarning yetishmasligi bola hayotining dastlabki oylaridan boshlab uning yetarli darajada rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin.

Bolaning kattalar bilan muloqotining dastlabki belgilari «jonlanish kompleksi»,

ya'ni bolaning kattalarga nisbatan emotsional-ijobiy munosabati ko'rinishida paydo bo'ladi. 2-2,5 oydan boshlab kichkintoy muloqotga kirishishni faol talab qila boshlaydi.

Muloqotning birinchi shakli - emotsional-erkin (vaziyat-shaxs) shaklidir. Bu boshqaodamga bo'lgan qiziqish, unga nisbatan emotsional munosabat bilan tavsiflanadi. Muloqotning bunday shakli bola hayotining birinchi yarim yilligiga xos holatdir.

Ilk yosh: 1-3

Ilk yoshdagi ijtimoiy rivojlanish vaziyati va uning genetik vazifasi. Bola hayotining birinchi yili oxiriga kelib erishgan natijalari yangi ijtimoiy rivojlanish vaziyatini qurishni talab qiladi. Bu bolaning katta odam bilan birgalikdagi faoliyatiga oid vaziyatdir.

Ushbu birgalikdagi faoliyat mazmuni - predmetlardan foydalanishning jamoatchilik tomonidan ishlab chiqilgan usullarini o'zlashtirishdan iborat (bola qoshiq bilan ovqatlanishni, stakandan ichishni, rasm chizishni, stulchaga o'tirish va hokazolarni o'rganadi).

Muloqot jadal rivojlanishda davom etadi, zero kattalar bilan bevosita muloqotsiz premetli faoliyat mumkin emas. Predmetli faoliyat bilan bog'liq muloqot faqat emotsionalligicha qolmaydi, u nutqiy muloqotga aylanadi. Shunday qilib, ilk yoshdagi bosh vazifa narsalardan foydalanishning insoniy usullarini o'zlashtirish va nutqni rivojlantirishdan iborat bo'ladi. 1 yoshu 6 oy - 2 yoshga kelib bolaning so'z zahirasi 200-300 tagacha o'sadi. Uning fikrlari grammatik jihatdan rasmiylashtirilmagan ikki-uch tarkibli iboralardan iborat bo'ladi. Bola bilan katta yoshli odam bevosita muloqotga kirishgan vaziyatda esa nutqiy muloqot yetakchi muloqot turiga aylanadi.

Bola hayotining uchinchi yiliga kelib nutq rivojlanishi ko'proq keng qamrovli vazifalar doirasida, eng avvalo katta yoshli yaqin qarindoshlari va bolalar bilan munosabatga kirishish hamda ular bilan birgalikda harakat qilish (nutqning kommunikativ vazifasi), atrof-olamni bilish (nutqning intellektual vazifasi) orqali davom etadi. Bola nutqiy muloqotning asosiy shaklini - dialogik nutqni o'zlashtiradi.

Bolaga eng oddiy, uning o'ziga tanish bo'lgan maishiy vaziyatlar, jarayonlar va o'yin vaziyatlarini ochib beruvchi oson tushuniladigan so'zlar va oddiy iboralar zahirasini kengaytirish. Odamlar, xonadagi va undan tashqaridagi narsalar, hayvonlar, o'simliklar, uy-joylar va ularning vazifasini ifodalovchi so'zlar zahirasini asta-sekin kengaytirib boradi.

Ta'lim muassasalarida nutqni rivojlantirish dasturini amalga oshirish vositalari Maktabgacha davrdagi bolalik lingvistlarni shunisi bilan jalb qiladiki, bunda o'rganilayotgan predmet (bola nutqi) lingvistik jihatdan ko'p qirrali va qiziqarlidir. Lingvist olimlar fikriga ko'ra, bola nutqiga oid har bir fakt kamida ikki yo'nalish bo'yicha ko'rib chiqilishi mumkin va shart:

1) «Kattalar tili» tomon borishdagi vaqtincha nutq sifatida (agarda so'z innovatsiya haqida borayotgan bo'lsa);

2) Bolaning avtonom til tizimi elementi sifatida, uning ichida bola muayyan funksional vazifaga ega bo'ladi.

Bolalar nutqini rivojlantirishning metodik masalalarini ishonchli tarzda psixologolingvistik asoslash zamonaviy pedagogik tadqiqotlarga xos jihatlar hisoblanadi. Rus pedagogika fanining eng yaxshi an'analari ruhida bajarilgan ushbu tadqiqotlar katta faktik materiallarga ega bo'ladi, bola nutqining ob'yektiv qonuniyatlarini aniqlaydi.

F.A.Soxin va O.S.Ushakovlarning tasnifidan foydalangan holda bolalar nutqini psixologik-pedagogik tadqiq qilishni uchta yo'nalishga ajratish mumkin: tuzilmaviy (til tizimining turli tuzilmaviy darajalarini: fonetik, leksik, grammatik darajalarini shakllantirish), funksional (kommunikativ faoliyatda tilni egallash ko'nikmalarini shakllantirish); kognitiv (til va nutq hodisalarini oddiy anglashni shakllantirish).nutqini rivojlantirish» hodisasining o'zini va uni boshqarish jarayonini tahlil qilish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sohasida ishlash uchun pedagoglar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari zarur, degan xulosani keltirib chiqaradi.Dastavval «nutq» tushunchasiga murojaat qilamiz.

N u t q - bu tilni ishga solish jarayonidir (I.A.Zimnyaya, V.M.Solnsev). Sub'yektning nutqiy faoliyati ichki vosita va uni amalga oshirish usullari sifatida til va nutqni o'z ichiga oladi.

Xulosa

So'nggi o'n yillikda lingvistlar, psixologlar tomonidan «til qobiliyati» muammosi qizg'in muhokama qilinmoqda, bunda til qobiliyati deganda «til tizimini o'zlashtirishda ko'nikma va mahoratlarni tezlik bilan shakllantirishga yordam beradigan individual xususiyatlar» tushuniladi (F.De Sossyur, L.V.Sherba, J.Grin, M.K.Kabardov, V.I.Markova va boshq.) Bolalarga ona tilini o'rgatish va ularning nutqini rivojlantirishga doir ishlar maktabgacha tarbiya muassasasidagi ta'lim-tarbiya ishlari ichida alohida o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madjidova R.U., Muxitdinova X.S., Sultonova Sh.M. Umumiy tilshunoslik fanidan ma'ruzalar matni. - Toshkent - 2016.
2. Primov A., Qodirova X. Tilshunoslikning dolzarb muammolari. O'quv-uslubiy qo'llanma.
3. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi". T., "Istiqlol", 2006.Babayeva D.R.
4. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojiboyeva R.N. Mustaqil fikrlash. -T.:Sharq, 2000.